

# Materiały

SLAWISTYCZNA LITERATURA ZACHODNIONIEMIECKA (1945—1964)

## I. WSTĘP

Bujny rozwój slawistyki w Niemczech zachodnich, jaki daje się zauważyć w ostatniej dobie, znajduje także swój wyraz w poważnej liczbie wydawnictw slawistycznych. Poniższy przegląd słowianoznawczej literatury zachodnioniemieckiej jest wynikiem daleko idącej selekcji materiału, ogranicza się on do zestawienia wydawnictw zwartych i artykułów naukowych, których autorami są najbardziej znani slawiści zachodnioniemieccy. Niemniej świadczy on o rozległości zainteresowań słowianoznawców NRF, którzy prowadzą badania w szerokim zakresie: od językoznawstwa do etnografii słowiańskiej, od literaturoznawstwa do historii filozofii Słowian. Obok obszernych monografii, zajmujących się ogólnymi problemami życia duchowego Słowiańszczyzny, odnotować tu można studia omawiające wąskie, specjalistyczne zagadnienia danego obszaru czy okresu historii. Poważna liczba autorów tych prac ulega jednak naciskowi pewnych grup politycznych, których działalność skierowana jest przeciwko krajom obozu socjalistycznego. Zgodnie z panującymi tam tendencjami, slawiści ci dążą do pomniejszenia ogólnego dorobku współczesnego życia kulturalnego Słowian oraz wytworzenia nieżyczliwej, a nawet wrogiej naszemu obozowi koncepcji kultury socjalistycznej.

Prace o podobnym charakterze, dalekie od obiektywizmu naukowego, a pozostające w wyraźnym związku z placówkami *Ostforschung*, omówione zostaną w dalszym ciągu niniejszego artykułu.

Przy sporządzaniu zestawienia literatury slawistycznej wydanej w NRF wykorzystano następujące źródła: roczniki pism „*Zeitschrift für slavische Philologie*” (1948—1964), „*Die Welt der Slaven*” (1956—1964), oraz pracę I. Mahnken, K. H. Polloka, *Materialien zu einer slavistischen Bibliographie* (München 1963), a także periodyk „*Dokumentation über westdeutsche Publikationen zu Problemen der slawischen Literaturen*” (1961—1964) i in.

## II. GŁÓWNE PRACE SLAWISTYCZNE POWSTAŁE W NIEMCZECH ZACHODNICH W L. 1945—1964

### a. ZAGADNIENIE OGÓLNE, SLAWISTYKA W NIEMCZECH

Wielu spośród słowianoznawców zachodnioniemieckich zajmuje się specjalnie zagadnieniami teorii i historii słowianoznawstwa, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii rozwoju tej dziedziny nauki w Niemczech. M. Braun przygotował z tego zakresu dwie rozprawy: *Sinn und Aufgaben der Slavistik* („*Die Sammlung*”. Jg. 5, 1950, ss. 133—141), *Zur Geschichte der Slavistik in der Deutschen Bundesrepublik* („*Die Welt der Slaven*” — 8, 1960, ss. 112—116). E. Koschmieder w pierwszym numerze

powstałego w 1956 r. i kierowanego przez siebie pisma „Die Welt der Slaven” zamieścił programowy artykuł dotyczący współczesnego charakteru sławistyki niemieckiej pt. *Die Welt der Slaven und wir*. F. W. Neumann omówił podobne kwestie w opracowaniu *Slavistik. Probleme und Aufgaben einer vernachlässigten Wissenschaft* („Göttinger Universitätszeitung” Jg. 2 nr 8/1947, ss. 8—9). Tenże autor ogłosił artykuł pt. *Russischer Sprachunterricht an den höheren Schulen in der Bundesrepublik* („Osteuropa” Jg. 9, 1959, ss. 773—778), rozważający potrzebę rozwijania studiów rusycystycznych w NRF. A. Schmaus opracował dwie rozprawy dotyczące badań słowianoznawczych w Niemczech: *Zur Lage der slavistischen Studien* („Der neue Ackermann” Jg. 3, Heft 2/1955, ss. 2—8) oraz *Die Slavistik in Westdeutschland nach 1945* („Beogradski Medunarodni Slavistički Sastanak”. Beograd 1957, ss. 441—447). D. Tschizewskij omówił analogiczne kwestie w pracy *Die Lage und die Aufgabe der Slavistik in Bundesrepublik Deutschland* („Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen” Jg. 115, Bd. 200, 1963, ss. 35—52). M. Vasmer wraz z M. Woltner ogłosili artykuł pt. *Slawistik* w zbiorze *Aufgaben deutscher Forschung* (Köln—Opladen 1956), M. Woltner opracowała też rozprawkę *Slawistik in Deutschland* („Colloquium” Jg. 1, 1947, ss. 18—20). Wreszcie uczony austriacki, G. Wytrzens, omówił te problemy w pracy pt. *Über Slavistik und Osteuropakunde an den Universitäten in der Bundesrepublik Deutschland* („Osthefte” nr 4/1962, ss. 81—82).

#### b. SŁOWNIKI I PODRĘCZNIKI

Wśród słowników języków słowiańskich, jakie ukazały się w ciągu minionego 20-lecia w Niemczech zachodnich wymienić należy m. in.: L. Sadnik i R. Aitzetmüllera, *Vergleichendes Wörterbuch der slavischen Sprachen* (Wiesbaden 1963) oraz tychże autorów *Handwörterbuch zu den altkirchenslawischen Texten* (Heidelberg 1955). Szerokiemu zapotrzebowaniu na materiały słownikowe języka rosyjskiego odpowiada proporcjonalnie duża liczba tego rodzaju wydawnictw. I tak np. ukazały się z tego zakresu: M. Brauna, K. Polloka, *Langenscheidts Taschenwörterbuch der russischen und deutschen Sprache* (Berlin 1963). M. Brauna, *Deutsch-russisches phraseologisches Wörterbuch* (Göttingen 1958); H. Orschela, *Langenscheidts Taschenwörterbuch der russischen und deutschen Sprache* (Berlin 1960); M. Vasmera, *Russisches etymologisches Wörterbuch* (Heidelberg 1953—1958); M. Vasmera, R. Grevego, B. Kröscheho, *Russisches rückläufiges Wörterbuch* (Berlin, Wiesbaden 1958—1959); M. Vasmera, A. Kerndla, R. Richhardta, W. Eisolda, *Wörterbuch der russischen Gewässernamen* (Berlin, Wiesbaden 1960—1962); M. Vasmera, I. Copera, I. Doerfera, J. Prinza, R. Siegmanna, *Russisches geographisches Namenbuch* (Wiesbaden 1962) i in.

Wydano także szereg podręczników języka rosyjskiego, z których można np. wymienić M. Brauna, *Russisch für Anfänger* (Göttingen 1949);

M. Brauna, H. Pridika, *Wir lernen Russisch* (Göttingen 1957—1959); A. Rammelmeyera, *Russisch im Selbstunterricht* (Zürich 1963); M. Woltnner, *Mein russisches Lehrbuch* (Berlin 1946—1951). Ukazał się podręcznik języka polskiego — A. Slupski, *Polnisches Elementarbuch* (Heidelberg 1961—1962) oraz języka serbochorwackiego — A. Schmaus, *Lehrbuch der serbokroatischen Sprache* (München 1961).

### c. JEZYKOZNAWSTWO

Jeśli chodzi o językoznawstwo słowiańskie, to w tej rozległej dziedzinie badań prowadzonych w NRF, wyróżnić należy grupę opracowań przedstawiających ogólne problemy językowe Słowiańszczyzny. Powstały z tego zakresu następujące rozprawy: H. Bräuera, *Slavische Sprachwissenschaft* (Berlin 1961); M. Brauna, *Grundzüge der slavischen Sprachen* (Göttingen 1947); D. Gerhardta, *Die slavischen Sprachen im Schulunterricht* („Osteuropa” — 4, 1954, ss. 247—254); L. Sadnik, *Slavische Sprachwissenschaft* („Blick nach Osten” 1. Hft. 3—4/1948, ss. 125—127), M. Vasmera, *Die slavische etymologische Forschung seit dem ersten Weltkrieg* („Deutsche Literaturzeitung für Kritik der internationalen Wissenschaft” Jg. 66/68, 1947, ss. 3—11) i in.

Wiele miejsca poświęcają sławiści zachodniemieccy kwestiom powiązań językowych Słowian z innymi narodami, a zwłaszcza Niemcami, sięgając w swych badaniach do okresu wspólnoty prasłowiańskiej oraz rozważając współczesne aspekty tego zagadnienia. P. Diels opracował np. monografię pt. *Zur slavischen und germanischen Formenbildung* (München 1949); F. Fraenkel opublikował szereg rozpraw dotyczących związków językowych bałto-słowiańskich: *Baltische, slavische und iranische Beiträge* (*Münchener Beiträge zur Slavenkunde. Festgabe für Paul Diels*. München 1953, ss. 114—123); *Baltisches und Slavisches* („Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung”. Göttingen Jg. 70, 1952, ss. 129—152); *Zum baltischen und slavischen Verbum* („Zeitschrift für slavische Philologie” Jg. 20, 1950, ss. 236—320)<sup>1</sup> i in. Podobnymi zagadnieniami zajął się w swych pracach V. Kiparsky, autor następujących rozpraw: *Chronologie des relations slavobaltiques et slavofinnoises* („Revue des Études Slaves” 24, Paris 1948, ss. 20—47); *Zur Datierung der gemeinslavischen Lehnwörter aus dem Germanischen* („Annali dell' Istituto Universitario Orientale”. Sezione slava 1, Napoli 1958, ss. 17—24); *Zur Betonung der südslavischen Lehnwörter im Rumänischen* („Die Welt der Slaven” nr 6/1961, ss. 432—442). Tenże autor badał również zagadnienia fonetyki języków słowiańskich publikując wyniki tych prac w artykułach: *O stabilizaciji udarenija v slavjanskich jazykach* („Beogradski Medunarodni Slavistički Sastanak”. Beograd 1957, ss. 491—495) oraz *Sur chronologie de quelques altérations phonétiques en slave* („Scando-Slavica” 1, Copenhagen 1954, ss. 19—21). Kwestie fonetyczne języków słowiańskich roz-

<sup>1</sup> W dalszym ciągu tytuły pism: „Zeitschrift für slavische Philologie” oraz „Die Welt der Slaven” cytujemy w skrócie: „Z. f. sl. Ph.” i „W. d. Sl.”

ważał także w swych rozprawach E. Koschmieder, *Die Palatalitätskorrelation im Slavischen* („Z. f. sl. Ph.” 27. 1959, ss. 247—255) oraz *Schwund und Vokalisation der Halbvokale im Ost-Slavischen* („W. d. Sl.” 3. 1958, ss. 124—137). E. Koschmieder opublikował również pracę omawiającą problem relacji językowych turecko-słowiańskich pt. *Das türkische Verbum und der slavische Verbalaspekt* (*Münchener Beiträge zur Slavenkunde. Festgabe für Paul Diels*. München 1953, ss. 137—149); W. Lettenbauer opracował artykuły *Synthetische und analytische Flexion in den slavischen Sprachen* (*Münchener Beiträge zur Slavenkunde. Festgabe für Paul Diels*. München 1953, ss. 149—163) oraz *Zur Klassifikation der slavischen geographischen Namen* („Jahrbuch für fränkische Landesforschung” Jg. 21, 1961, ss. 439—450). Relacje językowe bałto-słowiańskie stały się ponownie tematem rozważań B. Rosenkranza w pracy pt. *Zur Entstehungsgeschichte des bestimmten Adjektivs des Baltischen und Slavischen* („W. d. Sl.” 3. 1958, ss. 97—100). L. Sadnik zajęła się problemem akcentu słowiańskiego w dwóch rozprawach: *Slavische Akzentuation* (Wiesbaden 1959) oraz *Akzentstudien* („Slavistična Revija” 10, Ljubljana 1957, ss. 230—236). Kwestie onomastyki słowiańskiej omówił szeroko w swych kolejnych pracach M. Vasmer: *Zur Ort- und Flussnamenforschung* („Z. f. sl. Ph.” 19. 1947, ss. 316), *Zur brandenburgischen Namenforschung* („Die Sprache”, Wien. 5. 1959 ss. 209—212) i *Studien über ostslavische Personennamen* („Z. f. sl. Ph.” 28. 1960, ss. 342—347). Problemy badań nad etymologią wyrazów w językach słowiańskich przedstawił M. Vasmer w artykule pt. *Zur Methode der slavischen Wortforschung* („Jahrbuch der Akademie der Wissenschaften und der Literatur zu Mainz” 1951, ss. 122—124). Do problemu relacji językowych Słowian z innymi narodami powrócił H. Wissemann w rozprawach *Die germanisch-slavischen Beziehungen im Lichte der Sprachwissenschaft (Deutscher Osten und slavischer Westen*. Tübingen 1955, ss. 29—42) oraz *Zur nominalen Determination. Die Grundfunktion des bestimmten Adjektivs im Baltischen und Slavischen* („Indogermanische Forschungen” Jg. 63, 1957, ss. 61—78).

Dość obszerną jest także zachodniemiecka literatura naukowa poświęcona sprawom języka cerkiewno-słowiańskiego ze względu na znaczenie, jakie mają one dla ogólnych studiów słowianoznawczych. H. Bräuer przygotował z tej dziedziny trzy prace: *Die persönliche Agens beim Passiv im Altbulgarischen* (Wiesbaden 1952), *Untersuchungen zum Konjunktiv im Altkirchenslavischen und im Altrussischen. Teil I.* (Wiesbaden 1957) oraz *Zur Entwicklung der ursprünglichen Abwehrsätze im Altkirchenslavischen und Altrussischen* (*Festschrift für Max Vasmer...* Wiesbaden 1956, ss. 74—82). P. Diels opracował zaś *Altkirchenslavische Grammatik mit einer Auswahl von Texten und einem Wörterbuch. t. I—II*, (Heidelberg 1963). Szeroko rozważane przez wielu uczonych zagadnienie samogłosek nosowych w języku cerkiewno-słowiańskim omówił E. Koschmieder w artykule pt. *Die Aussprache der Nasalvokale im Altkirchenslavischen* („W. d. Sl.” 3. 1958, ss. 236—247). Inne

prace Koschmiedera poświęcone problemom języka cerkiewnosłowiańskiego to: *Die vermeintlichen Aktenzeichen der Kiever Blätter* („Slovo”. Zagreb 4/5, 1955, ss. 5—23), *Grammatischer Prosareim in kirchenslavischen Beichtgebeten* („Byzantinische Zeitschrift”. München Jg. 44, 1951, ss. 334—432). Wiele miejsc w swoich badaniach E. Koschmieder poświęcił zagadnieniom cerkiewnosłowiańskich resp. starorosyjskich pieśni liturgicznych. Opracował on z tego zakresu monografię *Die ältesten Novgoroder Hirnologien-Fragmente* (München 1952), a także artykuły, *Zur Herkunft der slavischen Krjuki-Notation (Festschrift für Dmytro Čyževskij)*, Berlin—Wiesbaden 1954, ss. 146—152) oraz *Die altrussischen Kirchengesänge als sprachwissenschaftliches Material (Zbirnyk prysvjač. Pamjati Z. Kuzeli)*, Paris—München 1961, ss. 1—10). Ciekawą pracą W. Lettenbauera rozważającą problemy zabytków języka cerkiewnosłowiańskiego jest artykuł pt. *Eine lateinische Kanonessammlung in Mähren im 9. Jahrhundert mit altslaw. Glossen* („Orientalia Christiana Periodica” Roma 18, 1952, ss. 246—269). B. Rosenkranz opublikował zaś studium pt. *Historische Laut- und Formenlehre des Altbulgarischen — Altkirchenslavischen* (Heidelberg 1955).

Wśród slawistycznej literatury językoznawczej, powstałej w Niemczech zachodnich, ilością i rozległością zainteresowań autorów wyróżniają się prace poświęcone językowi rosyjskiemu. A oto główne rozprawy z tego zakresu zestawione alfabetycznie według ich autorów. Zagadnienia akcentu rosyjskiego i intonacji w języku rosyjskim poruszyli w swych artykułach: E. Bräuer, *Der Akzent beim russischen Verbum* („Russischunterricht. Zeitschrift für den Russischunterricht” Berlin 1949, ss. 63—72) i M. Braun, *Beobachtungen zur russischen Sprachmelodie (Münchener Beiträge zur Slavenkunde. Festgabe f. P. Diels)*, München 1952, ss. 98—113). M. Braun przygotował także dwa inne artykuły omawiające kwestie koniugacji i składni rosyjskiej: *Zur Frage von Aspekt und Tempus im Russischen* („W. d. Sl.” 6, 1961, ss. 157—165) oraz *Zur Frage der Wortfolge im Russischen (Acta Universitatis Carolinae)*, Praha 1962, ss. 289—296). U. Busch opublikował rozprawę pt. *Die Seinsätze in der russischen Sprache* (Meisenheim—Glan 1960), a E. Dickenmann artykuł *Aufgaben und Methoden der russischen Ortsnamenforschung* („Beiträge zur Namenforschung” Jg. 6, 1955, ss. 120—138). D. Gerhardt omówił ogólne kwestie językoznawstwa rosyjskiego w artykule pt. *Über den Nutzen sprachwissenschaftlicher Betrachtung des Russischen* („Mitteilungsblatt des Allgemeinen Deutschen Neuphilologenverbandes”, 1961, Hft. 1, oraz w pracy *Zur Technik des neuzeitlichen Namentausches am Beispiel des Russischen* („Beiträge zur Namenforschung” Jg. 7, 1956, ss. 123—146). V. Kiparsky wydał *Russische historische Grammatik* (Heidelberg 1963) oraz opublikował kilka studiów dotyczących kwestii akcentu rosyjskiego, m. in. *O kolebanijach udarenija w russkom literaturnom jazykie* (Helsinki 1950) oraz *Der Wortakzent der russischen Schriftsprache* (Heidelberg 1962). E. Koschmieder opracował rozprawkę pt. *Der Verbal-*

aspekt im Russischen („Mitteilungsblatt des Allgemeinen Deutschen Neuphilologenverbandes” Jg. 14, 1961, ss. 77—80), a R. Olesch zajął się w kilku pracach kwestiami powstania rosyjskiego języka literackiego oraz problemami fonetyki rosyjskiej. Są to rozprawy: *Grundzüge der russischen Phonetik* („Russischunterricht” Jg. 1, 1948, ss. 58—69), *Aus der Phonetik der russischen Schriftsprache* („Russischunterricht” Jg. 2, 1949, ss. 250—252), *Zum Transkriptionsproblem des Russischen* („Russischunterricht” Jg. 1, 1948, ss. 99—103), Zagadnienia przymiotników rosyjskich omówił J. Schütz w pracy pt. *Zur Komparation des russischen Adjektivs* („Russischunterricht” Jg. 6, 1954, ss. 445—449). M. Vasmer wydał w r. 1947 i powtórnie w r. 1961 w Berlinie *Russische Grammatik* E. Bernekera, a także opublikował kilka rozpraw językoznawczych o różnorodnej tematyce, jak np. *Die russische Kolonisation im Spiegel der Sprache* („Studia Onomastica Monacensia” Jg. 2, 1960, ss. 80—83), *Russisches geographisches Namenbuch* (Wiesbaden 1962), *Bezeichnungen Fremderländer im Russischen* (Festschrift für Dmytro Čyževskij... Berlin—Wiesbaden 1954, ss. 297—300). H. Wissemann napisał studium porównawcze pt. *Der Verbalaspekt in den älteren Darstellungen der russischen Grammatik* („Z. f. sl. Ph.” 26. 1958, ss. 351—375), a M. Woltner zajęła się problemem występowania zapożyczeń zachodnioeuropejskich w języku rosyjskim w pracy pt. *Zur Frage der Behandlung westeuropäischer Personennamen in Russland* (Festschrift für Max Vasmer... Wiesbaden 1956, ss. 570—576).

Kwestiom języka ukraińskiego poświęcono także sporo miejsca w pracach sławistów zachodniemieckich. I tak np. D. Gerhardt opracował rozprawę pt. *Über die neue Normierung der ukrainischen Personennamen mit Nachträgen zum Namentausch* („Beiträge zur Namenforschung” Jg. 7, 1956, ss. 225—265), E. Koschmieder zaś studium *Das Praesens historicum und das Praesens scenicum im Ukrainischen und Serbokroatischen* („The Annales of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the USA” 8, 1960, ss. 152—166). R. Olesch ogłosił omówienie pt. *Ukrainische Dialekttexte* (Festschrift für Dmytro Čyževskij... Berlin—Wiesbaden 1954, ss. 218—229).

Zagadnienia języków zachodniosłowiańskich podjął L. Müller w pracach: *Die slavischen Ortsnamen in Holstein (Geschichte Schleswig-Holsteins)*. Neumünster 1956, ss. 100—107, 247—249), *Ostholstein-Slavisch?* („Schleswig-Holstein” Jg. 12, Hft. 11, ss. 292—293). R. Olesch w rozprawach *Zur Quellenforschung des Dravänopolabischen* („Z. f. sl. Ph.” 31. 1963, ss. 90—97), *Quellenkritisches zum Dravänopolabischen* (Slavistische Studien, ss. 107—119), *Juglers Lüneburgisch-Wendisches Wörterbuch* (Köln—Graz 1962). M. Vasmer przygotował artykuł pt. *Polabisches* („Z. f. sl. Ph.” 19. 1947, ss. 74—75).

Stosunkowo skromnie przedstawia się literatura językoznawcza poświęcona językowi łużyckiemu. A. Schroeder przygotował studium pt. *Die Laute des wendischen (sorbischen) Dialekts von Schleife in der Oberlau-*

sitz (Tübingen 1958), a M. Vasmer artykuł pt. *Zu den deutschen Lehnwörtern im Obersorbischen* („Jahrbuch für fränkische Landesforschung” nr 21, ss. 425—430).

Dużo natomiast uwagi poświęcili slawiści zachodniemieccy problemom języka polskiego. Zagadnienia fonetyki języka polskiego omówił E. Koschmieder w pracy *Phonetik und Phonologie im Polnischen* („Sitzungsberichte d. Bayerischen Akademie der Wissenschaften” Jg. 1954, Hft. 6, ss. 9—10). J. Maurer natomiast przygotowała studium pt. *Das Plusquamperfectum im Polnischen* (München 1960). Znany dialektolog zachodniemiecki, specjalizujący się w problemach gwar polskich R. Olesch, zajął się tymi kwestiami w rozprawach, *Drei polnische Mundarten: Goralisch, Nordmasowisch, Kujawisch* (Leipzig 1951), *Zur Mundart von Chwalim in der früheren Grenzmark Posen-Westpreussen* (Wiesbaden 1956), *Der Wortschatz der polnischen Mundart von Sankt Annaberg* (Wiesbaden 1958/1959). Zagadnienie związków językowych polsko-niemieckich omówił N. Reiter w pracy *Die polnisch-deutschen Sprachbeziehungen in Oberschlesien* (Wiesbaden 1960). A. Slupski zajmuje się etymologią wyrazów w języku polskim, a także kwestiami fleksji polskiej w artykułach: *Der Gebrauch der 2 Personen-Form in der Bauernsprache nach Reymonts „Chłopi”* („Z. f. sl. Ph.” 21. 1951, ss. 320—325) oraz *Die Tendenz zur Schwachtonigkeit beim Nominativ des Pers.-Pronomens im Polnischen* („W. d. Sl.” 1, 1956, ss. 393—400). M. Vasmer opracował artykuł pt. *Zum altpolnischen Wortschatz* („Z. f. sl. Ph.” Jg. 28, 1960, ss. 114—122) oraz cykl rozpraw o etymologii polskich wyrazów.

Jeśli chodzi o język czeski, to wymienić tu należy studium E. Pribić-Nonnenmacher, *Über den Gebrauch des Adjektivums im Cechischen* („W. d. Sl.” 8. 1963, ss. 64—72), rozprawę N. Reitera, *Die deutschen Lehnübersetzungen im Tschechischen* (Berlin—Wiesbaden 1953), ponadto H. W. Wodarz opracował kilka artykułów poświęconych kwestiom dialektów laskich.

Zagadnienia języka słowackiego omówił E. Dickenmann w artykule pt. *Die slowakische Sprachwissenschaft in den Jahren 1940—1950* („Z. f. sl. Ph.” Jg. 21, 1952, ss. 367—394). P. Diels zajął się sprawami dialektów słowackich w artykule pt. *Zum Mittelslovakischen „Südost-Forschungen”* Jg. 17, 1958, ss. 16—22).

Język bułgarski stał się przedmiotem rozważań N. Damerau w pracy *Russische Lehnwörter in der neubulgarischen Literatursprache* (Berlin—Wiesbaden 1960), E. Koschmiedera w artykule pt. *Bemerkungen zur Aussprache des Bulgarischen* („Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung...” Jg. 69, 1951, ss. 216—224) oraz K. Koschmieder, *Das Praesens historicum im Bulgarischen (Slawistische Studien, ss. 23—35)*.

V. Kiparsky omówił główne aspekty literackiego języka macedońskiego w pracy *Une nouvelle langue littéraire slave-le Macédonien* („Neuphilologische Mitteilungen” Jg. 52, 1951, ss. 117—120), zaś A. Schmaus w artykule pt. *Makedonische Schriftsprache und Literatur* („Osteuropa” J. 3, 1953, ss. 178—183).

Swe odbicie w pracach słowianoznawców NRF znalazły również zagadnienia języka serbochorwackiego. E. Koschmieder opracował wymieniony już artykuł *Das Praesens historicum und das Praesens scenicum im Ukrainischen und Serbokroatischen* oraz rozprawę pt. *Die serbokroatische Personaldeixis im Demonstrativpronomen* („Südost-Forschungen”, Jg. 15, 1956, ss. 504—512). K. H. Pollok opublikował artykuł pt. *Zur Geschichte der Erforschung des serbokroatischen Akzentsystems* („W. d. Sl.” 2. 1957, ss. 267—292) omawiający złożone sprawy akcentu i intonacji języka serbochorwackiego. N. Reiter przygotował studium pt. *Zur Stellung der Enklitika im Serbokroatischen* („Z. f. sl. Ph.” 27. 1959, ss. 377—407), a G. Reichenkron zajął się kwestią serbochorwacko-romańskich stosunków językowych w pracy pt. *Einige methodische Bemerkungen zu serbokroatisch-romanischen Wortgleichungen* („Z. f. sl. Ph.” 25. 1956, ss. 163—175). Problem wpływów tureckich w języku serbochorwackim omówił A. Schmaus w artykule *Zur Lautgestalt der türkischen Lehnwörter in den südslavischen Sprachen* („Münchener Studien zur Sprachwissenschaft”, H. 6, 1955, ss. 104—123).

#### d. LITERATUROZNAWSTWO

W NRF wydano szereg prac dotyczących literatury słowiańskiej, ujmowanej jako całość, oraz szczegółowych problemów piśmiennictwa każdego narodu słowiańskiego.

Ogólne kwestie piśmiennictwa Słowiańszczyzny przedstawiają m. in. rozprawy: N. Brauna, *Die Dichtung der slavischen Völker* (w zbiorze *Europa. Vermächtnis und Verpflichtung*. Frankfurt n. Menem 1957, ss. 267—271). F. W. Neumanna, *Europäische Züge in den Literaturen Ostmitteleuropas (Brücken zwischen Ost und West*. Troisdorf 1961, ss. 36—55). Najwięcej prac z tego zakresu opublikował D. Tschizewskij, a mianowicie: *Outline of Comparative Slavic Literatures* (Boston 1952), *Die slavistische Barockforschung* („W. d. Sl.” 1. 1956, ss. 293—307), *Einige Aufgaben der slavistischen Romantikforschung* („W. d. Sl.” 1. 1956, ss. 18—34), *On Romanticism in Slavic Literature* (Haga 1957), *Aus zwei Welten. Beiträge zur Geschichte der slavisch-westlichen literarischen Beziehungen* (Haga 1956). Należy tutaj zaznaczyć, iż kilku sławistów zachodnioniemieckich opublikowało studia z zakresu literackich stosunków polsko-rosyjskich. I tak np. V. Setschkareff przygotował rozprawę pt. *Laodamie in Russland und Polen*, omawiającą problematykę symbolizmu polskiego i rosyjskiego („Z. f. sl. Ph.” 27. 1959, ss. 1—32), D. Tschizewskij, *Zu den polnisch-russischen literarischen Beziehungen* („Z. f. sl. Ph.” 23, 2, 1955, ss. 256—274), M. Vasmer, *Russische und polnische Gedichte im Nachlass von Karoline Pavlova* („Z. f. sl. Ph.” 27. 1959, ss. 35—49).

Imponująco wprost przedstawia się zachodnioniemiecka literatura naukowa poświęcona piśmiennictwu rosyjskiemu. Zjawisko to, wynikające



z ogromnej przewagi badań rusycystycznych nad innymi pracami słowianoznawczymi, zaznacza się bardzo wyraźnie zarówno w dziedzinie językoznawstwa, jak i literaturoznawstwa. Ukazały się następujące syntetyczne opracowania historii literatury rosyjskiej: M. Braun, *Der Kampf um die Wirklichkeit in der russischen Literatur* (Göttingen 1958), W. Lettenbauer, *Russische Literaturgeschichte* (Wiesbaden 1952, 2. wyd.), V. Setschkareff, *Geschichte der russischen Literatur* (Stuttgart 1962), D. Tschizewskij, *Required and Recommended Reading. II History of Russian Literature* (Cambridge, Harvard University 1953).

Niektórych teoretycznych zagadnień badań literaturoznawczych dotyczy rozprawy F. W. Neumanna, *Die Periodisierung der russischen Literatur* („Neuphilologische Zeitschrift”, Jg. 3, Hft. 1, 1951, ss. 29—37); *Die formale Schule der russischen Literaturwissenschaft und die Entwicklung der russischen Literaturtheorien* („Deutsche Vierteljahresschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte” Jg. 29, Hft. 1, 1955, ss. 99—121) oraz *Sowjet-russische Literaturtheorien seit 1917* („Europa-Archiv” Jg. 7, 1952, ss. 5332—5337), a także V. Setschkareff, *Zwei Tendenzen in der neuen russischen Literaturtheorie* („Jahrbuch für Ästhetik und Allg. Kunstwissenschaft” Bd. 3, 1958, ss. 94—107).

Oddzielną częścią badań nad literaturą rosyjską, prowadzonych w NRF, są stosunki literackie rosyjsko-niemieckie, a także problematyka niemiecka w piśmiennictwie rosyjskim. Ten dział badań rusycystycznych reprezentują m. in. studia L. Müllera, *Das Bild vom Deutschen in der russischen Literatur* („Remter” Hft. 4/1957, ss. 39—47), F. W. Neumanna, *Deutschland im russischen Schrifttum* („W. d. Sl.” 5. 1960, ss. 113—130), A. Rammelmeyera, *Russische Literatur in Deutschland* („Deutsche Philologie im Aufriss” Bd. 3, ss. 367—394), D. Tschizewskiego, *Schiller in Russland* („Mitteilungen der Vereinigung der Freunde der Studentenschaft der Universität Heidelberg”. Ruperto Carola. Jg. 12, Bd. 37, 1960, ss. 111—120).

Prace dotyczące poszczególnych okresów rozwoju piśmiennictwa rosyjskiego podzielić można na cztery duże grupy: studia z zakresu literatury średniowiecznej, piśmiennictwa XVII i XVIII w., literatury XIX w. oraz literatury współczesnej. Pierwszą grupę reprezentują m. in. prace M. Brauna, *Epische Komposition im Igor Lied* („W. d. Sl.” 8. 1963, ss. 113—124). D. Gerhardtta, *Russland und sein Igor Lied* („Archiv für Kulturgeschichte” Jg. 34, 1951, ss. 67—80), V. Kiparskiego, *Le „lit d'if” et le manuscrit du Slovo d'Igor (For Roman Jakobson...)*, ss. 254—259). L. Müller opublikował cykl artykułów poświęconych starorusyjskim legendom religijnym. D. Tschizewskij wydał kilka prac, z których wymienić należy: *Geschichte der altrussischen Literatur im 11., 12. und 13. Jh. Kiever Epoche* (Frankfurt. n. Menem 1949), *History of Russian Literature from 11 Century to End of Baroque* (Haga 1960), *Studien zur russischen Hagiographie* („W. d. Sl.” 2.

1957, ss. 22—49). M. Woltn er przygotowała omówienie pt. *Die altrussische Literatur im Spiegelbild der Forschung* („Z. f. sl. Ph.” 21. 1951—28. 1960).

Literatury i kultury rosyjskiej XVII i XVIII w. dotyczą prace M. Brauna, *Eindringen des Humanismus in Russland* („W. d. Sl.” 1. 1956, ss. 35—49) oraz H. Schroeder, *Russische Verssatire im 18. Jh.* (Köln—Graz 1962) i in.

Ogólne zagadnienia XIX-wiecznej literatury rosyjskiej poruszyli: M. Braun, *Russische Dichtung im XIX Jh.* (Hannover 1947, Heidelberg 1954), *Daseinskampf der russischen Lyrik im XIX Jh.* („W. d. Sl.” 1. 1956, ss. 308—321), W. Lettenbauer, *Russische Visionsliteratur im 19. Jh.* („Byzantinische Zeitschrift” Jg. 44, 1951, ss. 393—404), F. Siegm ann, *Die Musik im Leben und Schaffen der russischen Romantiker* (Berlin—Wiesbaden 1954).

Twórczości Puszkina poświęcono wiele uwagi w Niemczech zachodnich, zwłaszcza w okresie obchodów 150-rocznicy urodzin poety. Wydana została wówczas monografia zbiorowa pt. *Solange Dichter leben.* (Krefeld 1949). Ponadto ogłoszono szereg studiów, m. in.: U. Busch wydał rozprawę pt. *Puškin und Sil'vio* (*Slawistische Studien*, 1963, ss. 401—425), J. Holthusen — artykuł *Zur literarischen Typologie und zum Motivbestand der 'Petersburger Erzählungen', insbesondere bei Puškin und Gogol.* („W. d. Sl.” 4. 1959, ss. 148—168), H. Schroeder zaś studium porównawcze pt. *Puškins „Cygany” und Mérimées „Carmen”* („Z. f. sl. Ph.” 21. 1952, ss. 307—320). V. Setschkareff opracował monografię *Alexander Puschkin. Sein Leben und sein Werk* (Wiesbaden 1963), a D. Tschizewskij artykuł pt. *Die neuere Puškin-Forschung* („Z. f. sl. Ph.” 19. 1947, ss. 390—410).

Twórczość Lermontowa stała się tematem prac F. Siegmanna, *Die Lermontov-Forschung seit 1925* („Z. f. sl. Ph.” 24. 1955, ss. 215—224, 27. 1959, ss. 407—425) i D. Tschizewskiego, *Neues über Puškin, Lermontov und Gogol* („Z. f. sl. Ph.” 24. 1955, ss. 385—398), zaś utwory Gogola — rozprawy M. Brauna, *Gogol als Satiriker* („W. d. Sl.” 4. 1959, ss. 129—147), V. Setschkareffa, *N. S. Gogol. Leben und Schaffen* (Berlin 1953), *Zur Interpretation von Gogols „Nase”* („Z. f. sl. Ph.” 21. 1952, ss. 118—121). D. Tschizewskij ogłosił cykl artykułów poświęconych Gogolowi, z których wymienić należy m. in. pracę pt. *Gogol i Polska* („Wiadomości” nr 594 z 18 VIII 1957, s. 5, Londyn). H. Wissemann opublikował rozprawę *Zum Ideengehalt von Gogols "Mantel"* („Z. f. sl. Ph.” 26. 1958, ss. 391—415).

Spośród XIX-wiecznych pisarzy rosyjskich sławiści zachodnioniemieccy omówili twórczość Tjutczewa (W. Lettenbauer, *Der russische Dichter F. Tjutschew und München*, w pracy zbiorowej *Monachium*. München 1958, ss. 199—211), Leskowa (V. Setschkareff, *Nikolai S. Leskov. Sein Leben und sein Werk*. Wiesbaden 1959), Czechowa, (D. Tschizewskij, *Über die Stellung Čechovs innerhalb der russischen Literaturentwicklung*, w monografii zbiorowej *Anton Čechov 1860—1960*. Leiden 1960) i in.

Twórczość Lwa Tolstoja stała się przedmiotem prac W. Lettenbauera: Leo Tolstojs „Krieg und Frieden” und das Problem des historischen Romans („Wiener Slavistische Jahrbuch” Jg. 3. 1953, ss. 37—52); L. Tolstojs Stil in dem Licht der russischen Formalisten (Stil und Formprobleme, ss. 396—402); Zur Dreigliederung des Ausdrucks in Tolstojs „Vojna i mir” (Slawistische Studien, ss. 427—435), a także rozprawy L. Müllera, Der Sinn der Liebe und der Sinn des Lebens. Der ideologische Plan der „Anna Karenina” (Z. f. sl. Ph.” 21. 1952, ss. 22—39).

Wiele miejsca w badaniach rusycystów zachodniemieckich zajmuje twórczość Dostojewskiego. M. Braun przygotował z tego zakresu artykuł pt. Der Schriftsteller Dostojewskij — deutsch und russisch („W. d. Sl.” 5. 1960, ss. 1—18), U. Busch zaś studium Der Autor der „Brüder Karamazov” („Z. f. sl. Ph.” 28. 1960, ss. 390—405). W. Gesemann zajął się problemem wpływu filozofii zachodnioeuropejskiej na Dostojewskiego w rozprawie pt. Nietzsches Verhältnis zu Dostojewskij auf dem europäischen Hintergrund der 80-er Jahre („W. d. Sl.” 6. 1961, ss. 129—156). J. Holthusen opracował studium pt. Die Figur der Mignon bei Dostojewskij („Z. f. sl. Ph.” 23. 1954, ss. 78—88), W. Lettenbauer zaś artykuły: Das Motiv des Fatums bei Dostojewskij („Münchener Theologische Zeitschrift” Jg. 2, 1951, ss. 306—315) oraz Zur Deutung der Legende von „Grossinquisitor” Dostojewskijs („W. d. Sl.” 5. 1960, ss. 329—333). A. Rammelmeier przygotował kilka rozpraw o twórczości Dostojewskiego; a mianowicie: Aufstand gegen den Westen. Zur Weltanschauung und Frömmigkeit F. M. Dostojewskijs („Zeitwende” Jg. 20. 1948, ss. 431—440), Dostojewskij und Voltaire („Z. f. sl. Ph.” 26. 1958, ss. 252—278). V. Setschkareff ogłosił dwa studia: Dostojewskij und das Goldene Zeitalter (Festschrift für D. Čyževskij..., ss. 271—274) oraz Dostojewskij in Deutschland („Z. f. sl. Ph.” 22. 1954, ss. 12—39). D. Tschizewskij omówił podobny temat co W. Gesemann w pracy Dostojewskij und Nietzsche (Bonn 1951), H. Wissemann powrócił zaś do problemu poruszonego przez W. Lettenbauera w rozprawie Die Idee des Übermenschen in Dostojewskijs Legende vom Grossinquisitor („Nachrichten der Giessener Hochschulgesellschaft” Bd. 31 1962, ss. 61—75).

J. Holthusen skoncentrował swe badania nad kwestiami symbolizmu rosyjskiego, publikując następujące prace: Russischer Symbolismus (Lexikon der Weltliteratur im 20. Jh. Bd. 2, ss. 1050—1052), Studien zur Ästhetik und Poetik des russischen Symbolismus (Göttingen 1957). J. Holthusen i F. W. Neumann opracowali rozprawy poświęcone twórczości A. Błoka: J. Holthusen, Nachwirkungen der Tradition in A. Bloks Bildsymbolik (Slawistische Studien, ss. 427—435), F. W. Neumann, Aleksander Bloks „Neznakomka”. Versuch einer Interpretation („W. d. Sl.” 8. 1963, ss. 5—17).

Bardzo rozbudowane są w NRF studia dotyczące współczesnego piśmiennictwa rosyjskiego i radzieckiego. Ich charakter i polityczna wymowa omówione zostaną w dalszym ciągu niniejszego artykułu. Tutaj wymieniamy

ważniejsze prace z tego zakresu. M. Braun przygotował rozprawę pt. *Die gegenwärtige Situation der sowjetischen Literatur* (w: *Sowjetunion. Werden und Gestalt einer Weltmacht*. Giessen 1962, ss. 281—294), W. Gesemann ogłosił studium pt. *Die Sowjetliteratur in deutschen Nachschlagewerken* („Osthefte” Jg. 4. 1962, ss. 492—495). A. Rammelmeyer zajął się problematyką literatury radzieckiej w dwóch pracach: *Probleme der Sowjet-russischen Literatur* („Eckart” Jg. 24, 1955, ss. 187—196) oraz *Sowjetrussische Literatur heute* (*Schriftenreihe des Forschungsrates des Landes Hessen* 1960).

V. Setschkarreff omówił podobne zagadnienia w rozprawach: *Die neue russische Literatur* („Die Literatur der Gegenwart” Jg. 1948, Lfg. 2, ss. 22—25); *Zwei Strömungen in der neuen russischen Literatur* (Hamburg 1954).

H. Wissemann przygotował studium pt. *Wandlungen des Naturgefühls in der neueren russischen Literatur* („Z. f. sl. Ph.” 28. 1960, ss. 303—332).

Literatura Ukrainy jest przedmiotem badań F. W. Neumanna, który wy-niki swych prac ujął w rozprawie *Ukrainische Gegenwartsliteratur* („Welt und Wort” Jg. 5, 1950, ss. 278—279) oraz D. Tschizewskiego, który będąc z pochodzenia Ukraińcem, poświęcił tym problemom dużo miejsca w swej twórczości naukowej. Ogłosił on następujące studia: *Istorija ukraïnskoj literatury* (New York 1956); *Ukrainska literatura* (*Encyklopedija ukraïnoznawstva* t. I, ss. 743—761. Monachium—New York 1949); *Z istorii staroukraïnskoj hahiohrafii* (New York 1951); *Antyczna literatura w starij Ukraini* (München 1956); *Mickiewicz and Ukrainian Literature* (w zbiorze — *Adam Mickiewicz in World Literature*, Berkeley—Los Angeles 1956, ss. 409—436), a także cykl artykułów poświęconych twórczości T. Szewczenki.

Stosunkowo obszerne jest zachodnioniemieckie piśmiennictwo naukowe poświęcone zagadnieniom literatury polskiej. Z opracowań o charakterze syntetycznym wymienić należy rozprawy: G. Hagenau, *Polens zeitgenössische Epik* („Osthefte” Jg. 3. 1961, ss. 434—443); K. Hartmann, *Die Hauptströmungen der polnischen Literatur im 20. Jh.* („Brücken zwischen Ost und West” nr 20, Düsseldorf 1962, ss. 49—75); *Grundzüge der polnischen Literatur* (w zbiorze *Die Völker Ostmitteleuropas im Unterricht*. Hannover 1961, ss. 53—56; *Das literarische Schaffen in Polen seit 1944* („Zeitschrift für Ostforschung” Jg. 5, 1956, ss. 181—232); *Neue Strömungen in der polnischen Literatur seit 1956* („Osteuropa” Jg 9, 1959, ss. 605—618), *Polens Schriftsteller sagen sich los vom sozialistischen Realismus* („Osteuropa” Jg. 7, 1957, ss. 313—328); *Die junge Poesie in Polen* („Remter” Jg. 6, 2/1960, ss. 97—102), H. Kunstmana, *Polnische Literatur nach 1945* (*Lexikon der Weltliteratur im 20. Jh.* Bd. 2, ss. 647—655), F. W. Neumanna, *Die polnische Literatur im XX Jh.* (*Osteuropa — Handbuch. Polen*, ss. 579—596) oraz *Die polnische Literatur 1945—1954* („Osteuropa” Jg. 7, 1957, ss. 245—253). Wszystkie te prace dotyczą współczesnej literatury polskiej. Szczegółowe zaś studia poświęcono czołowym pisarzom polskim XIX w. Najwięcej rozpraw opublikowano o twórczości Mickiewicza w związku z przypadającą w 1955 r. setną rocznicą śmierci

poety. I tak O. Forst de Battaglia ogłosił studium pt. *Adam Mickiewicz in neu-östlicher Schau*. („Osteuropa” Jg. 5, 1956, ss. 37—44); K. Hartmann artykuł — *Das Mickiewiczjahr und seine Bedeutung für die polnische Romantikforschung* („Zeitschrift für Ostforschung” Jg 5, 1956, ss. 376—393), a E. Koschmieder studium opublikowane w Polsce pt. *Niemcy a Mickiewicz* (w zbiorze materiałów sesji naukowej *Adam Mickiewicz 1855—1955*. Wrocław 1958, ss. 435—442). Wpływem twórczości Mickiewicza na pisarzy niemieckich zajęła się H. Schroeder w rozprawie *Mickiewicz in Germany* (w zbiorze *Adam Mickiewicz in World Literature*. Berkeley — Los Angeles 1956, ss. 159—193) oraz w artykule pt. *Adam Mickiewicz's literarische Aufnahme im Dichterkreis der schwäbischen Romantik (Festschrift für Max Vasmer ...* Wiesbaden 1956, ss. 444—454). D. Tschizewskij opracował kilka rozpraw o recepcji twórczości Mickiewicza w innych krajach słowiańskich. Są to: *Mickiewicz — Studien I. Atlantis — Sage* („Z. f. sl. Ph.” 27. 1959, ss. 110—115); *A Comparatiste looks at Mickiewicz* (w tomie *Adam Mickiewicz. Księga w stulecie zgonu*. Londyn 1959, ss. 481—498, wymienione już studium *Mickiewicz and Ukrainian Literature*, oraz praca *Mickiewicz bei den Slowaken* („Südost-Forschungen” Jg. 17. 1959, ss. 203—215).

H. Schroeder zajęła się postacią M. Mochnackiego w rozprawie *Studien über Maurycy Mochnacki*, (Wiesbaden 1953), a J. Maurer twórczością Prusa i jego związków z literaturą niemiecką w artykule pt. *Bolesław Prus und Friedrich Spielhagen* („W. d. Sl.” 5. 1960, ss. 340—346). J. Maurer ogłosiła także pracę pt. *Der Übergang zum Realismus in den Romanen Narcyza Żmichowskas „Gabryella”* („W. d. Sl.” 7. 1962, ss. 317—325). Związki S. Przybyszewskiego z literaturą niemiecką stały się tematem rozważań F. W. Neumanna w rozprawie pt. *Stanisław Przybyszewski und Richard Dehmel* (*Münchener Beiträge zur Slavenkunde, Festgabe f. P. Diels*. München 1953, ss. 259—284), a G. Hagenau zajęła się twórczością Wyspiańskiego w artykule pt. *Akropolis an der Weichsel* („Maske und Koturn” Jg. 4, 1958, ss. 258—262). Postaci i twórczości Marii Dąbrowskiej poświęcili swe studia G. Hagenau, (*M. Dąbrowska im Spiegel der deutsch sprachigen Presse* („Osthefte” Jg. 4, 1962, ss. 471—474) oraz K. Hartmann, *Maria Dąbrowska — eine Meisterin der polnischen Prosa* („Der Bogen” Jg.; 4, nr 29, 1962, ss. 1—2). J. Mrosik ogłosił rozprawę pt. *Zum Problem der Zeit in Jerzy Andrzejewskis Roman „Popiół i diament”* (*Slawistische Studien*, ss. 457—487). Szeroki problem recepcji literatury polskiej w Niemczech omówiła w świetnej pracy pt. *Polnische Literatur in Deutschland* (Meisenheim 1960) M. Fischbach-Pospelova.

Prace dotyczące literatury czeskiej koncentrują się przede wszystkim na problemach piśmiennictwa staroczeskiego i jego związkach z literaturą niemiecką. D. Gerhardt przygotował z tego zakresu dwie rozprawy: *Hugo von Trimberg in altéechischer Übersetzung* („International Journal of Slavic Linguistics and Poetics” 3, Haga 1961, ss. 84—113) oraz *Zum „Spor duše*

z tielem" („W. d. Sl." 5. 1960, ss. 270—276). W. Gesemann opracował studium pt. *Bohemica aus dem „Denkbuch für Fürst und Vaterland"* („W. d. Sl." 8. 1963, ss. 92—99), a J. Holthusen artykuł porównawczy pt. *Das čechisch-polnische Privileg der Eherfragen. Ein parodistisches Schelmenstatut des 16. Jh.* („W. d. Sl." 5. 1960, ss. 131—142). H. Kunstmann badał problem czeskiej literatury przedhussyckiej, wydając rozprawę pt. *Denkmäler der alttschechischen Literatur von ihren Anfängen bis zur Hussitenbewegung* (Berlin 1955), a także zajął się twórczością J. A. Komenskiego publikując pracę *Comenius und Nürnberg* (w zbiorze *Johann Amos Comenius 1657—1957. Nürnberg 1957*, ss. 7—18) i *Die sichtbare Welt Comenii* („W. d. Sl." 2. 1957, ss. 377—393). Autorem cyklu artykułów omawiających pracę Komenskiego jest D. Tschizewskij. A. Schmaus przygotował wydawnictwo pt. *Alttschechische Literatur* (Wiesbaden 1961, 1963) oraz artykuł *Entstehungsgeschichte der altčechischen „Štilfrid"* („Wiener Slavistische Jahrbuch" Jg. 3, 1953, ss. 28—36).

Ponadto wymieńmy opracowania takich pisarzy jak: Havlíček-Borovský — (H. Kunstmann, *Zur volkssprachlichen Stilisierung bei Havlíček-Borovský* („Z. f. sl. Ph." 22. 1953, ss. 46—54), Macha (J. Striedter, K. H. Macha *als Dichter der europäischen Romantik* „Z. f. sl. Ph." 31, 1, 1963, ss. 42—90), Němcová (B. Tosch, *Zum hundertsten Todestag von Božena Němcová*. „Osthefte" Jg. 4, 1962, ss. 399—401).

Prace zajmujące się najnowszą literaturą czeską, to H. Jilka, *Die Hauptströmungen der neueren tschechischen Literatur bis zum Zweiten Weltkrieg* („Zeitschrift für Ostforschung" Jg. 8, 1959, ss. 198—213), H. Kunstmann, *Zur Entwicklung der belletristischen tschechischen Prosa seit 1945* („Zeitschrift für Ostforschung" Jg. 2, 1953, ss. 432—446). A. Schmaus omówił problem stosunków literackich czesko-niemieckich w rozprawie pt. *Tschechisch-deutsche Literaturbeziehungen* („Deutsche Philologie im Aufriss" Bd. 2, ss. 395—402).

Spośród prac dotyczących literatury słowackiej wymienić należy trzy studia: wspomniane już D. Tschizewskiego *Mickiewicz bei den Slowaken*, tegoż autora *Neues über Janko Král* („Z. f. sl. Ph." 21. 2. 1952, ss. 402—408) i *Mickiewicz, Štúr and Král* (*Adam Mickiewicz in World Literature...* Berkeley—Los Angeles 1956, ss. 469—485) również D. Tschizewskiego.

Problemy literatury Słowian południowych stały się tematem opracowań R. Olescha, *Südslavische protestantische Drucke des 16. Jh.* („Z. f. sl. Ph." 25. 2. 1956, ss. 381—383), A. Rammelmeyera, *Sprachen und Literaturen in Jugoslawien* (w zbiorze *Jugoslawien zwischen West und Ost*, Giessen 1961, ss. 57—87); A. Schmausa, *Die literarischen Strömungen in Jugoslawien (Osteuropa — Handbuch Jugoslawien, Köln—Graz 1954*, ss. 197—204) oraz *Südslavisch-deutsche Literaturbeziehungen* („Deutsche Philologie im Aufriss" Bd. 2, ss. 405—416).

Zagadnienia piśmiennictwa bułgarskiego przedstawiają głównie prace W. Gesemanna, *Die bulgarischen Faustübertragungen* („W. d. Sl.” 5. 1960, ss. 277—291) oraz *Die Romantechnik Ivan Vazov* (München).

Literatura macedońska omówiona została w rozprawie A. Schmausa pt. *Makedonische Schriftsprache und Literatur* („Osteuropa” Jg. 3, 1953, ss. 178—183).

Wśród zagadnień literatury serbochorwackiej najwięcej uwagi poświęcono w NRF kwestiom renesansowego piśmiennictwa obszarów dalmatyńsko-dubrownickich. A. Schmaus ogłosił studium pt. *Der Zwölfsilber in der dalmatinisch-ragusäischen Literatur des 16. Jh.* (Zbornik u čast Stjepana Ivšića. Zagreb 1963, ss. 317—326). V. Setschkarreff skoncentrował się na problemach twórczości czołowego poety doby baroku Gundulicia w pracach *Die Dichtungen Gundulićs und ihr poetischer Stil* (Bonn 1952) oraz *Zur Frage der Originalität und Entstehungszeit von Gundulićs „Proserpina Ugrabljena”* („Z. f. sl. Ph.” 20. 1950, ss. 1—3). N. Pribić przygotował rozprawę pt. *Studien zum literarischen Spätbarock in Binnenkroatien* (München 1961). Twórczość pisarza okresu Oświecenia, Serba D. Obradovicia, stała się tematem artykułów N. Pribicia, *Dositej Obradovićs Stellung in der Geschichte der serbischen Sprache* („Südost-Forschungen” Jg. 14. 1955, ss. 428—440) oraz A. Schmausa, *Dositej Obradovićs Autobiographie* („W. d. Sl.” 7. 1962, ss. 395—408).

#### e. SŁOWIAŃSKA POEZJA LUDOWA

Ógólne zagadnienia słowiańskiej poezji ludowej omówił A. Schmaus w rozprawie pt. *Episierungsprozesse im Bereich der slavischen Volksdichtung* (*Münchener Beiträge zur Slavenkunde. Festgabe für P. Diels...* München 1953, ss. 294—320). Rosyjska poezja ludowa stała się natomiast tematem pracy J. Haniki pt. *Olegs Tod durch die Schlange* („W. d. Sl.” 5. 1960, ss. 299—309) i K. Hartmanna, *Die Rhapsodin A. M. Krjukova, ihre sowjetischen Volkspoeme und deren Verhältnis zur Tradition des grossrussischen Heldenliedes* („W. d. Sl.” 2. 1957, ss. 394—418). Teoretyczną stronę badań nad twórczością ludową w ZSRR przedstawił A. Schmaus w pracy *Probleme und Methoden der sowjetischen Folkloristik* (München 1959), a w rozprawie *La byline russe et son état actuel* („La Table Ronde” No 132, Paris 1958, ss. 114—127) poruszył on szeroko obecnie omawiane zagadnienie żywotności epickich powieści ludowych. M. Vasmer zajął się podobnym problemem w artykule *Studien zur russischen Volksepik* („Z. f. sl. Ph.” 29. 1961, ss. 382—388). Południosłowiańska poezja ludowa jest przedmiotem rozważań N. Pribicia, który przedstawił jej recepcję w krajach Europy zachodniej w dwóch pracach: *Die Kenntnis südslavischer Literatur bei den Franzosen in der ersten Hälfte des 18. Jhs.* (*Münchener Beiträge zur Slavenkunde. Festgabe f. P. Diels.* München 1953, ss. 284—294) oraz *Poésie populaire yougoslave dans les pays de la langue latine dans la première moitié*

du XIX s. („Südost-Forschungen” Jg. 19, 1961, ss. 300—315). L. Sadnik przygotowała rozprawę pt. *Südosteuropäische Rätselstudien* (Graz—Köln 1953). A. Schmaus opracował kilka studiów z tego zakresu, z których wymienić należy *Die balkanische Volksepik* („Zeitschrift für Balkanologie” 1. 1962) oraz *Beiträge zur südslawischen Epenforschung* „Serta Monacensia”. Leiden 1952, ss. 150—170); M. Braun ogłosił artykuł pt. *Beobachtungen zum heutigen Stand der epischen Volksdichtung in Jugoslawien* (*Die Nachbarn. Jahrbuch für vergleichende Volkskunde* Bd. 2, 1954, ss. 36—61). Szczegółowe badania nad serbochorwacką poezją ludową prowadzi M. Braun, który wydał książkę pt. *Das serbokroatische Heldenlied* (Göttingen 1961) oraz opublikował dwa artykuły: *Aus der heldischen Wirklichkeit des 16. Jhs.* („Südost-Forschungen” Jg. 17. 1958, ss. 7—15); *Zum Problem der serbokroatischen Volksballade* (*Slawistische Studien*, ss. 151—174). W. Gesemann zajął się zagadnieniem bułgarskiej poezji ludowej w pracy pt. *Altväterische Bulgaren. Bemerkungen zur Geburt der bulgarischen Volkserzählungen* (*Slawistische Studien*, ss. 489—507).

#### 1. ZAGADNIENIA FILOZOFII, KULTURY I NAUKI SŁOWIAN

Problemy filozofii narodów słowiańskich, a zwłaszcza wzajemnych wpływów filozofii słowiańskiej i niemieckiej, znalazły się również w kręgu zainteresowań sławistów zachodniemieckich. D. Tschizewskij wydał np. pracę pt. *Hegel bei den Slaven* (Darmstadt 1961), a wpływ idei słowianofilskich Herdera na filozofów rosyjskich przedstawił w cyklu artykułów K. Bittner. M. Braun zajął się prądami filozoficzno-ideologicznymi w Rosji w rozprawie *Das russische Sendungsbewusstsein* (Hannover 1960). Zagadnienie stosunków kulturalnych Rosji z zachodem Europy rozważają w swych pracach: M. Braun, *Europa im russischen Denken* („Sammlungen” Jg. 5, 1950, ss. 401—417) i D. Tschizewskij, *Europa und Russland* (Darmstadt 1959), wraz z D. Grohem, *Das heilige Russland zwischen Ost und West. Russische Geistesgeschichte II* (Hamburg 1961); *Russland. Russische Geistesgeschichte I* (Hamburg 1959).

D. Tschizewskij ogłosił także dwie rozprawy dotyczące filozofii ukraińskiej: *Ukrainska filosofija* (w zbiorze *Ukrainska kultura*. Regensburg 1947) oraz *An Influence of the Philosophy of Schelling in the Ukraine* („The Annales of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in US” 2—3. 1956, ss. 1128—1139). F. W. Neumann opracował podobne zagadnienie w artykule pt. *Herder und die Ukraine* (*Die Ukraine in Vergangenheit und Gegenwart*. 2. 1. 1953, ss. 23—28).

Dwa studia z zakresu filozofii słowackiej opracował D. Tschizewskij: *Johannes Bayer, ein deutscher Philosoph in der Slowakei* („Südost-Forschungen” Jg. 15. 1956, ss. 471—477) oraz *Peter Zabož Kellner-Hostinskij — ein slowakischer Philosoph* („Südost-Forschungen” Jg. 16. 1957, ss. 356—374).



Zagadnienia ogólne charakteru kultury słowiańskiej, a zwłaszcza życia duchowego Słowiańszczyzny południowej, omówili w swych rozprawach: L. Sadnik, *Einflüsse der Hochkulturen des Ostens auf das Weltbild der südosteuropäischen Volkskulturen* („Wissenschaft und Weltbild” Jg. 1, 1948, ss. 295—301); *Der Balkan und die Hochkulturen des Vorderen Orients* („Saeculum” Bd. 5, H. 1. 1954, ss. 34—40); A. Schmaus, *Die geistige Kultur der Südslaven* („Südosteuropa-Jahrbuch” Jg. 3, 1959, ss. 187—205); *Zur Frage der Kulturorientierung der Serben im Mittelalter* („Südost-Forschungen” 15. 1956, ss. 179—201).

Spośród prac rozważających problemy nauki słowiańskiej wymienić należy np. artykuł E. Koschmiedera *Wissenschaft und Forschung in Polen* (*Osteuropa Handbuch. Polen*, 1959 ss. 567—578).

Stosunki naukowo-kulturalne niemiecko-słowiańskie stanowią obszerny dział badań słowianoznawców zachodnioniemieckich. H. Kunstmann skoncentrował swą uwagę na naukowych ośrodkach niemieckich utrzymujących bliskie kontakty ze Słowiańszczyzną publikując studia: *Slavische Gelehrte in der Göttinger Gesellschaft der Wissenschaften* (*Slawistische Studien*, ss. 237—553); *Die Nürnberger Universität Altdorf und Böhmen* (Köln—Graz 1963). A. Rammelmeyer zajął się podobnym problemem w rozprawie *Die Philipps-Universität zu Marburg in der russischen Geistesgeschichte und schönen Literatur* („Mitteilungen Universitäts-Bund”. Marburg 1957, H. 2/3, ss. 70—93).

### III. POLITYCZNE ASPEKTY SŁAWISTYCZNEJ LITERATURY ZACHODNIONIEMIECKIEJ

Wewnętrzne sprzeczności słowianoznawstwa zachodnioniemieckiego znajdują wyraźne odbicie w literaturze slawistycznej powstałej w NRF<sup>2</sup>. Rozłam istniejący wśród badaczy-slawistów zachodnioniemieckich, który podzielił ich na angażujących swe prace w akcje *Ostforschung* i na tych, którzy powstrzymują się od współpracy z ośrodkami „nauki o wschodzie”, widoczny jest także w literaturze naukowej. Obok dzieł powstałych z inspiracji ideałów poznania świata słowiańskiego, dzieł o poważnych walorach poznawczych i cechujących się naukowym obiektywizmem, w Niemczech zachodnich ukazują się prace przepojone duchem nacjonalizmu, wrogości wobec Słowiańszczyzny i jej kultury. Polityczna tendencja tych wydawnictw nadaje slawistycznej literaturze naukowej w NRF specyficzne oblicze.

Nie wszystkie jednak prace slawistyczne powstałe w Niemczech zachodnich mają tak jednoznacznie antysłowiańską względnie — w odniesieniu do problematyki współczesnej — antysocjalistyczną wymowę. E. Koschmieder

<sup>2</sup> Por. T. S. Wróblewski, *Slawistyka w NRF, Austrii i NRD*. „Przegląd Zachodni” nr 2/1964, ss. 269—299.

pisał np. w programowym artykule nowo powstałego w r. 1956 pisma „Die Welt der Slaven”:

„Choć niewątpliwie we wzajemnych stosunkach między Wschodem i Zachodem większą rolę grają inne czynniki niż nauka w ogóle, a sławistyka w szczególności, to jednak nie można przejść do porządku dziennego nad znaczeniem sławistyki dla kształtowania się tych relacji. Słowianie słusznie widzą we wszelkich badaniach sławistycznych dowód obiektywnego zainteresowania się nimi innych narodów. Oczywiście jest jednak również fakt, że wiele zyskać możemy i my przy tego rodzaju współpracy. Właściwe określenie roli ducha słowiańskiego w kulturze europejskiej jest niestety ignorowane przez dużą część mieszkańców Europy zachodniej. Przedstawienie rozwoju tego problemu od P. Chelčickiego do Lwa Tolstoja, od Kochanowskiego do Majakowskiego, od M. Grega do Rozwadowskiego powinno stać się zadaniem naszego pisma”<sup>3</sup>.

Powiązania między sławistyką zachodnioniemiecką a *Ostforschung* widoczne są w dziedzinie, która zdawać by się mogło, nie może mieć punktów styecznych z jakąkolwiek działalnością polityczną. Jest nią językoznawstwo, zwłaszcza traktujące o j. rosyjskim, (trzeba tu podkreślić, iż wielu sławistów zachodnioniemieckich właśnie w językoznawstwie szuka ucieczki przed politycznym angażowaniem swych prac). Niemniej bez funkcjonowania ośrodków badania i nauczania języków słowiańskich nie mogłyby działać system *Ostforschung*, gdyż przygotowują one pod względem językowym kadry tych placówek. O wpływie polityki na naukę języków słowiańskich świadczą dwie prace znanych sławistów zachodnioniemieckich: D. Gerhardtta, *Die slavischen Sprachen im Schulunterricht* oraz F. W. Neumanna, *Russischer Sprachunterricht an den höheren Schulen in der Bundesrepublik*. Gerhardt stwierdził w swym artykule: „Kto zajmuje się językiem rosyjskim, ten w oczach opinii publicznej jest komunistą”<sup>4</sup>. Podkreślił on jednak potrzebę nauczania j. rosyjskiego i sugerował włączenie nauki tego języka do programu szkół średnich. Szczegółowiej pisał na ten temat Neumann, który przedstawił projekt pełnego programu nauki j. rosyjskiego w szkołach NRF, przy czym dał on do zrozumienia, że potrzeba rozwoju nauczania tego języka jest sprawą bardzo aktualną wobec wzrostu roli Związku Radzieckiego w świecie. Neumann ostrzega przed „niebezpieczeństwem niedoceniań ideowego i materialnego potencjału Europy wschodniej”<sup>5</sup>. Chodzi mu o powiązanie nauki j. rosyjskiego z programem *Ostkunde*, przy czym nie pomija również kwestii istniejącego zapotrzebowania na znawców języka i kultury rosyjskiej lub w ogóle słowiańskiej w placówkach *Ostforschung*. Toteż przechodząc do zagadnienia kształcenia nauczycieli j. rosyjskiego Neumann zaleca połączenie

<sup>3</sup> Por. artykuł E. Koschmiedera, *Die Welt der Slaven und wir*. „Die Welt der Slaven” Jg. 1, 1956, ss. 2—3.

<sup>4</sup> „Osteuropa” J. 4, 1954, s. 248 oraz E. Wolfgram, *Slawisten in der Ostforschung*. W zbiorze: *Auf den Spuren der Ostforschung*. Karl-Marx-Universität 1962, ss. 153—156.

<sup>5</sup> „Osteuropa” Jg. 9, 1959, ss. 773.

studiów slawistycznych ze studiami historii Europy wschodniej, przy czym katedry slawistyki miałyby „uzupełniać” pracę katedr historii<sup>6</sup>.

Najdobitniej dochodzą do głosu akcenty polityczne w slawistycznych pracach literaturoznawczych, a zwłaszcza w wydawnictwach poświęconych literaturze rosyjskiej i radzieckiej. Tendencja polityczna tych studiów wyraża się z jednej strony w pomniejszaniu wagi dorobku piśmiennictwa rosyjskiego, tendencyjnym naginaniu do potrzeb własnej argumentacji faktów i cytatów, fałszywym interpretowaniu utworów czołowych pisarzy rosyjskich i radzieckich, z drugiej zaś strony — w przesadnym i niezgodnym z rzeczywistością wyolbrzymianiu wpływów zachodnioeuropejskich, zwłaszcza niemieckich, na piśmiennictwo rosyjskie i radzieckie. Krytyczna ocena wielu utworów rosyjskich i radzieckich wpływa również z przesłanek teoretycznych, większość rusycystów zachodniemieckich operuje bowiem kryteriami oceny zjawisk wypracowanymi przez formalistyczną szkołę literaturoznawstwa. Wielu spośród nich interpretuje też utwory pisarzy rosyjskich i radzieckich, biorąc za punkt wyjścia ich postawę wobec religii.

Charakterystycznymi w tym względzie pracami są dwie rozprawy M. Brauna: *Russische Dichtung im XIX Jh.* oraz *Der Kampf um die Wirklichkeit in der russischen Literatur*, które niejako uzupełniają się wzajemnie, stanowiąc w pewnym stopniu całość. Nie można określić ich jako rozpraw ściśle naukowych choćby dlatego, że nie posiadają precyzyjnego aparatu naukowego, a ich „felietonistycznemu”<sup>7</sup> charakterowi odpowiada również styl wykazujący tendencję autora do wydawania ostrych, dyskusyjnych sądów i uogólnień. Tezy Brauna są bardzo subiektywne i pełne sprzeczności, negują często fakty oczywiste i uznane przez naukę. I tak np. w pracy *Russische Dichtung* Braun dąży do wyizolowania piśmiennictwa rosyjskiego z konkretnej rzeczywistości społeczno-historycznej<sup>8</sup>. W swej drugiej rozprawie poświęcił wiele miejsca zagadnieniom teoretycznym, streszczającym się w zdaniu:

„Sztuka w stosunku do rzeczywistości jest samodzielny, niepowtarzalny zjawiskiem, które kieruje się swymi własnymi prawami [...] jest ona podstawową, samoistną wartością w procesie tworzenia”<sup>9</sup>.

Tezy te znajdują swe odbicie w pracy. I tak np. *Ody Łomonosowa* są dla Brauna „prawie bez wartości artystycznych”<sup>10</sup> a wiersze Rylejewa „arty-

<sup>6</sup> Jw. s. 774.

<sup>7</sup> Por. K. Dornacher, *Im Kampf gegen die Wirklichkeit in der russischen Literatur. Kritische Bemerkungen zu den Veröffentlichungen von Prof. M. Braun über die russische Literatur*. W zbiorze: „Ostforschung” und Slawistik. Berlin 1960, ss. 87.

<sup>8</sup> M. Braun, *Russische Dichtung im XIX Jh.* Göttingen 1947, s. 10.

<sup>9</sup> M. Braun, *Der Kampf um die Wirklichkeit in der russischen Literatur*. Göttingen 1958, ss. 3 i 75.

<sup>10</sup> M. Braun, *Russische Dichtung...*, s. 28.

stycznie słabe”<sup>11</sup>. Pisząc o Gogolu Braun nie widzi w jego twórczości elementów krytyki społeczeństwa, a jedynie wyraz „marzeń, wizji, halucynacji”<sup>12</sup>, opis „ciemnych stron życia” i podstawę dla czysto psychologicznej charakterystyki Gogola. Pisarze z kręgu rewolucyjnych demokratów jak Czernyszewski czy Dobrolubow nie zostali w ogóle wymienieni przez Brauna. Brak konsekwencji autora widoczny jest zwłaszcza wtedy, kiedy omawia on twórczość Turgieniewa, którego uważa za „estetę oscylującego ku czystej sztuce”<sup>13</sup>, a przy tym nie może pominąć wagi powieści społecznych tego pisarza. Jeszcze dowolniej postępuje Braun interpretując utwory Lwa Tołstoja, którego ocenia jako twórcę „subiektywnego i egocentrycznego”, a przy tym człowieka „w głębi duszy gardzącego ludźmi i nienawidzącego ich”<sup>14</sup>. W realistycznym obrazie wojny Tołstoja upatruje on sprzeczności między pisarzem „nieubliaganym, niemal fanatycznym pacyfistą” a twórcą, który „przedstawia wojnę w niespodziewanie świeżych, wręcz radosnych barwach”<sup>15</sup>. Charakterystycznym dla Brauna jest jego dążenie do przedstawienia najwybitniejszych przedstawicieli literatury rosyjskiej jako twórców ponadczasowych, ponadnarodowych i w pełni apolitycznych. Przeradza się ono jednak niejednokrotnie w całkowitą negację specyficznego rosyjskich cech ich twórczości, np. Puszkina jest — według Brauna — „niepojęty dla Rosjan”<sup>16</sup>. W tej tendencji wyraża się również wyolbrzymianie i przecenianie roli wpływów zachodnioeuropejskich na kulturę i literaturę rosyjską.

Praca W. Lettenbauera pt. *Russische Literaturgeschichte* jest pierwszą po wojnie próbą przedstawienia rozwoju literatury rosyjskiej także po Rewolucji Październikowej. Rozprawa ta nie jest jednak w pełni oryginalna, stanowi bowiem w dużej mierze kompilację różnych badaczy tego zagadnienia. Lettenbauer ocenia rosyjską literaturę realizmu krytycznego ze stanowiska rzekomej niezgodności „prawdziwej sztuki” z postępowymi ideami społecznymi i domaga się oddzielenia sztuki od jej bazy społeczno-historycznej. Postępuje tak np. omawiając działalność pisarzy rosyjskich z kręgu demokratów rewolucyjnych.

Podobne w swej wymowie są wywody V. Setschkareffa zawarte w pracy pt. *Geschichte der russischen Literatur*. Setschkareff jest typowym przedstawicielem szkoły formalistycznej. Należy on do czołowych sławistów zachodnioniemieckich tworzących oficjalną koncepcję literatury rosyjskiej i radzieckiej w NRF. Setschkareff uważa, iż realizm w literaturze rosyjskiej w ogóle nie istniał, traktuje on rozwój piśmiennictwa rosyjskiego w XIX i XX w. ahistorycznie. Puszkina jest dla niego poetą uprawiającym „sztukę

<sup>11</sup> Jw., s. 79.

<sup>12</sup> M. Braun, *Der Kampf um die Wirklichkeit...*, s. 33.

<sup>13</sup> M. Braun, *Russische Dichtung...*, s. 170.

<sup>14</sup> Jw., s. 205.

<sup>15</sup> Jw., s. 215.

<sup>16</sup> Jw., s. 49.

dla sztuki”<sup>17</sup>. Takie stanowisko prowadzi dalej Setschkareffa do stwierdzenia: „W latach 30. i 40. XIX w. coraz silniej rozwija się tendencja wykorzystywania literatury jako tuby do propagowania idei społecznych i politycznych”<sup>18</sup> i dalej — „Literatura piękna należy do dziedzin sztuki i rozważać ją lub oceniać można jedynie według kryteriów estetycznych”<sup>19</sup>.

Szczególnie wiele przeciwstawnych sądów nagromadziło się w NRF wokół utworów Gogola. Poglądy M. Brauna na ten temat przytoczone zostały wyżej. V. Setschkareff, autor monografii *N. S. Gogol. Leben und Schaffen*, uważa twórczość Gogola za „wynik fantazji pisarza”<sup>20</sup>. Typowym przedstawicielem grupy badaczy, rozpatrujących twórczość Gogola w duchu mistycyzmu religijnego, jest D. Tschizewskij, który odrzuca istnienie konfliktów społecznych zastępując je maksymą o istnieniu dobra i zła, w sensie czysto religijnym. Idzie on tak daleko, że *Płaszcz* Gogola interpretuje z całkowitym przewartościowaniem jego ideowej wymowy pisząc: „Pewnym jest, że Gogol w swej noweli nie chciał poruszać zagadnień społecznych”, a jedynie chciał „całą przygodę z płaszczem przedstawić jako kuszenie bohatera noweli przez diabła”<sup>21</sup>. Z tego rodzaju interpretacją utworu Gogola nie godzi się H. Wissemann, który w rozprawie *Zum Ideengehalt von Gogols „Mantel”* wykazuje, iż *Płaszcz* jest wybitną pozą rosyjskiego realizmu krytycznego, stwierdzając: „w noweli aspekt społeczny jest oczywisty”<sup>22</sup>.

W uprawianej w NRF akcji propagandowej, wymierzonej przeciw ideom socjalizmu szeroko wykorzystuje się utwory Dostojewskiego czyniąc z nich symbol zwycięstwa wiary nad rozumem<sup>23</sup>. Tendencja ta pojawiła się już w pierwszych latach powojennych, nasiliła się jednak szczególnie po 1949 r. Prace powstałe w pierwszym okresie zajmowały się jeszcze kwestią krytycznego stanowiska Dostojewskiego wobec otaczającej go rzeczywistości. Doszukiwano się w nich punktów stychnych ze świeżą przeszłością Niemiec. Później jednak linia ta uległa zmianie i odtąd w Dostojewskim widzi się przede wszystkim myśliciela religijnego, mistyczne elementy jego twórczości. Jeśli jakaś praca zajmuje się obecnie społeczną problematyką utworów Dostojewskiego, ogranicza się do wyeksponowania krytycznej postawy pisarza wobec socjalizmu i materializmu, do odrzucania przez niego metod walki rewolucyjnej.

<sup>17</sup> V. Setschkareff, *Geschichte der russischen Literatur*. Bonn 1949, s. 5.

<sup>18</sup> Jw., s. 93.

<sup>19</sup> Jw., s. 5.

<sup>20</sup> V. Setschkareff, *N. S. Gogol. Leben und Schaffen*. Berlin 1953, s. 88.

<sup>21</sup> D. Tschizewskij, *Gogol Studien. 2. Zur Komposition von Gogols „Mantel”*. „Zeitschrift für slavische Philologie” Jg. 14, 1949, ss. 79 i 89.

<sup>22</sup> H. Wissemann, *Zum Ideengehalt von Gogols „Mantel”*. „Zeitschrift für slavische Philologie” Jg. 26, 1958, s. 413.

<sup>23</sup> Por. E. Wolf, *Dostoevskij-Forschung im Dienste des klerikalen Antikommunismus*. W zbiorze: „Ostforschung” und Slawistik. Berlin 1960, ss. 95—102.

Na tle tego rodzaju rozważań wyróżnia się artykuł A. Rammelmeyera pt. *Dostojewskij und Voltaire*, który sprzeciwia się tendencji do przedstawiania Dostojewskiego wyłącznie jako mistyka religijnego i wroga postępu.

Dalszym przykładem sprzeczności istniejących w szeregach sławistów zachodniemieckich są dwa artykuły dotyczące problemu relacji literackich i kulturalnych rosyjsko-niemieckich różniące się zasadniczo w swej ostatecznej wymowie. F. W. Neumann w pracy *Deutschland in Russischer Literatur* zajął się m. in. „charakterologią narodu rosyjskiego”. Wykorzystał on fragmenty utworów literatury rosyjskiej z l. 1770—1920, posługując się nimi dowolnie w celu określenia „rosyjskiego charakteru narodowego”.

A. Rammelmeyer omówił w pracy pt. *Russische Literatur in Deutschland* kwestię recepcji literatury rosyjskiej w Niemczech, wskazując na rolę, jaką powinna odegrać sławistyka niemiecka w wymianie dóbr kulturalnych między Słowiańszczyzną i Niemcami. Autor ten sugeruje, że drogą, jaką powinna iść sławistyka niemiecka, są badania rzeczywistych związków niemiecko-słowiańskich w dziedzinie literatury. Wskazuje on także na to, że zainteresowanie czytelników niemieckich prawie wyłącznie Tołstojem i Dostojewskim prowadzi do ignorowania dawniejszych tradycji recepcji literatury rosyjskiej w Niemczech, sięgających XVIII w. Cytuje również znamienne zdanie pochodzące z lipskiego pisma „Blätter für literarische Unterhaltung” 1834 r., które głosi, że „nie ma obecnie w Europie większych poetów jak Puszkina i Mickiewicza”.

Sławiści zachodniemieccy wobec literatury radzieckiej zajmują stanowisko w zasadzie jednolicie krytyczne, a nieraz wręcz napastliwe. Postawa ta wypływa przede wszystkim z faktu, iż właśnie w tej dziedzinie badań skoncentrowała się polityczna akcja dyskryminowania kultury socjalistycznej, jej ideowych i społecznych podstaw.

Przedstawicielem skrajnych w tym względzie zapatrywań jest F. W. Neumann, którego działalność wymierzona przeciw ZSRR i innym krajom słowiańskim omówiona została w artykule pt. *Slawistyka w NRF, Austrii i NRD* („PZ” nr 2/1964, s. 298). Najbardziej typową jego pracą z tego zakresu jest artykuł pt. *Die Entwicklung der russischen Literatur unter dem Sowjetregime*<sup>24</sup>, charakterystyczną dla całej grupy opracowań dotyczących rosyjskiej literatury radzieckiej. Sam tytuł pracy sugeruje zasadniczy ton rozprawy. Artykuł jest próbą przedstawienia ogólnego rozwoju literatury radzieckiej, począwszy od Rewolucji Październikowej a na latach 50. skończywszy. Spośród 24 stron artykułu, 7 stanowią rozważania teoretyczne dotyczące periodyzacji literatury rosyjskiej XX w., 13 stron omawia problemy literatury powstałej bezpośrednio po rewolucji i w latach 20 (wraz z twórczością Gorkiego), a tylko na 4 stronach zajął się autor literaturą okresu 1930—1950 r. Ta uderzająca

<sup>24</sup> Por. także E. Weiss, *Literaturbetrachtung im Dienste des Antikommunismus. Kritische Bemerkungen zur Interpretation der Sowjetliteratur durch Prof. Dr. F. Neumann*. W: „Östforschung” und Slawistik. Berlin 1960, ss. 57—75.

dysproporcja w ujęciu tematu ma na celu wyraźne dyskryminowanie utworów piśmiennictwa radzieckiego powstałych po 1930 r.

Szczególnie tendencyjnie przedstawił Neumann twórczość M. Gorkiego, starając się wykazać niewielkie znaczenie tego pisarza w literaturze<sup>25</sup>. Majakowski ukazany został jako typowy ekspresjonista, którego utworom brak pozytywnych elementów:

„Wątki i motywy utworów Majakowskiego są nużąco monotonne poprzez powtarzanie sloganów walki kulturalnej i politycznej — są więc odbiciem rewolucji w jej początkowej fazie [...] Pisarz zawsze coś w nich atakuje a stawianie pozytywnych celów, choćby najbardziej utopijnych, nie ma miejsca”<sup>26</sup>.

Twórczość A. Błoka rozważa Neumann na podstawie poematu *Dwunastu*. Nawiązując do ukazania postaci Chrystusa w zakończeniu poematu, autor omawianej pracy próbuje interpretować ten utwór jako „wyraz religijnej filozofii cierpienia w duchu Dostojewskiego, jako typowy przykład symbolizmu rosyjskiego, nie zawierający jakiegokolwiek aprobaty rewolucji”<sup>27</sup>.

Sytuację i stan literatury radzieckiej w latach dwudziestych określa Neumann dwoma epitetami: „chaos”, „literacki komunizm wojenny”. Jako reprezentatywne dla literatury tego okresu przytacza on utwory zawierające krytykę niektórych przejawów radzieckiej rzeczywistości, np. Pilniaka *Gołyj god* czy *Krasnoje dieriewo*. Natomiast nie wspomina nawet o czołowych dziełach takich pisarzy jak: Majakowski, Furmanow, Serafinowicz, Fadiejew. Będąc konsekwentnym nie znajduje również Neumann nic godnego uwagi w piśmiennictwie lat 1930—1950. Nie wymienia utworów tak znanych pisarzy jak: Fiedin, Leonow, Ostrowski, Makarenko, Małyszkin, Gładkow, Twardowski i in. Charakteryzuje jedynie: *Piotra I A. Tołstoja*, *Cichy Don* Szołochowa, *Młodą Gwardię* Fadiejewa, prace Erenburga. *Cichy Don*, jedno z czołowych dzieł literatury radzieckiej, znane i cenione na całym świecie określa Neumann następująco:

„W istocie utwór przepełniają zwykle zestawienia faktów i zbyt obfite dialogi. Wszystko to ma tzw. „wartość dokumentalną”, ale zestawienie faktów nie jest powieścią”<sup>28</sup>.

Neumann ocenia literaturę radziecką z pozycji tzw. czystego estetyzmu, toteż przypisuje jej brak większych walorów artystycznych. Ta tendencyjna antyradziecka w swej wymowie rozprawa reprezentuje grupę prac cechującą się skrajnymi poglądami na piśmiennictwo ZSRR, których autorami są np. W. Lettenbauer, V. Setschkareff, D. Tschizewskij i in. Pozytywnym zjawiskiem na ich tle jest wymieniona już praca A. Rammelmeyera pt. *Ru-*

<sup>25</sup> F. W. Neumann, *Die Entwicklung der russischen Literatur unter dem Sowjetregime*. München 1956, s. 147.

<sup>26</sup> Jw., s. 146.

<sup>27</sup> E. Weiss, *Literaturbetrachtung...*, s. 65.

<sup>28</sup> F. W. Neumann, *Die Entwicklung der russischen Literatur...*, s. 158.

*ssische Literatur in Deutschland*, która w części dotyczącej współczesnej literatury radzieckiej podkreśla np. wagę wpływu twórczości Majakowskiego na pisarzy niemieckich: Brechta, Bechera, Bredla, Weinerta. Świadczy ona także o tym, że sławistyka zachodnioniemiecka nie posiada tak jednoznacznie wrogiego kulturowo ZSRR i innych krajów socjalistycznych oblicza.

Fakt ten potwierdzają prace polonistyczne, które w sposób obiektywny, pełen szacunku dla literatury i kultury polskiej rozważają recepcję utworów czołowych pisarzy polskich w Niemczech. Są to: M. Fischbach-Pospelovej, *Polnische Literatur in Deutschland*<sup>29</sup> oraz studia H. Schroeder i E. Koschmiedera, omawiające kwestie wpływu Mickiewicza na literaturę niemiecką.

Jednak również rozprawy dotyczące piśmiennictwa polskiego nie są wolne od wyraźnych akcentów politycznych. Są to przede wszystkim prace K. Hartmanna, który w różnych pismach NRF ogłosił cykl artykułów omawiających problemy współczesnej literatury polskiej. Cechuje je tendencja do uogólniania i upraszczania pewnych zjawisk, które autor uznaje za reprezentatywne dla całokształtu życia literackiego Polski<sup>30</sup>. Podobne akcenty zawiera artykuł F. W. Neumanna pt. *Die polnische Literatur 1945—1954*<sup>31</sup>.

Także i współczesna literatura czeska stała się obiektem ataków H. Jilka w artykule pt. *Die Hauptströmungen der neueren tschechischen Literatur bis zum Zweiten Weltkrieg*. Ponieważ jednak problem ten omówiony został szerzej w artykule publikowanym już w „Przeglądzie Zachodnim”<sup>32</sup>, porzeczamy tutaj na jego zasygnalizowaniu.

#### IV. ZAKOŃCZENIE

Powyższy przegląd sławistycznej literatury zachodnioniemieckiej pozwala stwierdzić w konkluzji, iż sławistyka zachodnioniemiecka posiada poważne osiągnięcia naukowe, których wyrazem jest wydana w NRF pokaźna liczba prac stanowiących duży potencjał wiedzy o Słowiańszczyźnie. Należy jednak tutaj szczególnie podkreślić, że poważna część rozpraw sławistycznych, opublikowanych w NRF, zaangażowana jest w politycznej akcji dyskredytowania kultury państw słowiańskich jako kultury socjalistycznej zgodnie z aktualnym kierunkiem polityki Niemiec zachodnich. Lecz także nie wszyscy sławiści zachodnioniemieccy włączają się w pseudonaukowe akcje, o czym świad-

<sup>29</sup> Por. recenzję J. Chodery w „PZ” nr 3/1960, s. 172.

<sup>30</sup> K. Hartmann, *Polens Schriftsteller sagen sich los vom sozialistischen Realismus*. „Osteuropa” Jg. 7, 1957, H. 5, s. 328 oraz *Neue Strömungen in der polnischen Literatur seit 1956*. „Osteuropa” Jg. 9, 1959, H. 10, s. 617.

<sup>31</sup> F. W. Neumann, *Die polnische Literatur 1945—1954*. „Osteuropa” Jg. 7, 1957, H. 4, s. 247.

<sup>32</sup> Por. T. S. Wróblewski, *Atak zachodnioniemieckiej krytyki na podstawy czeskiej literatury a grupa postępowych pisarzy niemieckich działających w Czechosłowacji*. „PZ” nr 5/1962, ss. 171—172.



czy szereg prac przepełnionych humanistycznymi ideami poznania Słowiańszczyzny i jej kultury bez względu na racje polityczne czynników oficjalnych. Jest to zjawisko ze wszech miar pozytywne, z którym wiązać należy nadzieję na wolny od wpływów polityki rozwój slawistyki w NRF.

TADEUSZ SEWERYN WRÓBLEWSKI

### GOSPODARKA NIEMIECKIEJ REPUBLIKI FEDERALNEJ W 1964 R.

Koniec 1963 i początek 1964 r. był okresem niemal powszechnego, szybkiego rozwoju gospodarki zachodnich krajów przemysłowych. Jednakże już w drugiej połowie 1964 r. nastąpiło znaczne zróżnicowanie dotychczasowych tendencji koniunkturalnych w poszczególnych krajach. W Stanach Zjednoczonych tempo ogólnego rozwoju gospodarczego wzrosło nawet w stosunku do 1963 r., co jest tym bardziej godne uwagi, że dobra koniunktura trwa tam nieprzerwanie już od czterech lat. W krajach Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej tempo to było wyraźnie słabsze, przy czym różnice między rozwojem poszczególnych krajów pogłębiały się z biegiem czasu. W skali rocznej przeciętny wzrost produktu społecznego brutto wyniósł w EWG — 5,5%, przy rozpiętości od 7,5% (Holandia) do 2,7% (Włochy). W NRF stopa wzrostu (6,5%), podobnie jak w Holandii, była wyższa od przeciętnej. W tych dwóch krajach, mimo lekkiego osłabienia koniunktury w drugiej połowie roku, bodźce rozwojowe, wychodzące od popytu wewnętrznego, jak i zewnętrznego, były przez cały rok dostatecznie silne, by zapewnić postęp gospodarce holenderskiej i zachodniemieckiej.

W Niemczech zachodnich impuls rozwojowy, jakim był w 1963 r. popyt zagraniczny, wywołał również stopniowe przyspieszenie popytu krajowego. Zwiększyło się najpierw zapotrzebowanie przemysłów przetwórczych na surowce i półprodukty, a w następnym etapie cyklu rozwojowego ożywiła się działalność inwestycyjna, zwłaszcza w przemysłach dochodzących do granic swego potencjału produkcyjnego. Wskutek tego zwiększyło się znaczenie zapotrzebowania krajowego w ramach popytu globalnego, zwłaszcza że popyt zagraniczny rósł w ciągu 1964 r. znacznie wolniej niż w roku poprzednim. Ilustruje to napływ zamówień: w ostatnich miesiącach 1964 r. i pierwszych 1965 r. zamówienia zagraniczne wzrosły o 5%, podczas gdy w analogicznym okresie 1963/1964 r. — o 17%. To przesunięcie wagi z popytu zagranicznego na krajowy było charakterystyczną cechą koniunktury w 1964 r. w NRF. Silny rozwój popytu globalnego nie pozostał bez wpływu na rozwój kosztów i cen, równocześnie jednak „importowana inflacja”, jako przyczyna wzrostu cen, została w dużym stopniu ograniczona dzięki temu, że od wielu lat trwający dopływ pieniędzy zagranicznych został zahamowany.